

XX. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NİN ALEVİ TOPLUMUNA BAKIŞI (ORDU ÖRNEĞİ)

Hava SELÇUK*

Özet

Bu çalışmada II. Meşrutiyet Döneminde (XX. yüzyılın başlarında) Ordu ve çevresinde yaşayan Kızılbaş olarak adlandırılan Alevi Çepni Türklerini Sünnileştirmeye yönelik uygulanan Osmanlı politikası ele alınmıştır. Maarif (Eğitim), Mülkiye (Sivil idare) ve Meşihat (Şeyhülislamlik) teşkilatlarının birlikte hareket ederek burada yaşayan Alevi zümrelerini inançlarında vazgeçirmek için eğitime önem verilmesi gerektiği üzerinde durulmuş; bu nedenle yeni okulların açılması ve iyi din eğitimi almış hocaların görevlendirilmesi bu politikanın temelini oluşturmuştur. Bu politika ile aynı zamanda bölgedeki Alevilerin Hristiyan misyonerler tarafından Hristiyanlaştırılmasının engellenmesi temel prensipleri olmuştur. Çalışmamızın temel kaynağını Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde bulunan Ordu kazasına ait merkez ile vilayet arasında geçen yazışmaların yer aldığı belgeler oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çepni, Alevi, Ordu, Osmanlı, Sünnileştirme Politikası, Kızılbaş.

THE VIEW OF OTTOMAN STATE ABOUT ALEVI COMMUNITY IN 20th CENTURY (ORDU SAMPLE)

Abstract

Throughout this study, the Ottoman politics conducting an intense sunnization (forcing to convert into Sunni tradition) campaign on the Alevi Cepni Turks, called Kizilbas, living in Ordu and in and around Ordu during the 2nd Constitutional Period (early 20th century) has been assessed in an elaborate method. In order to dissuade Alevi communities of the related region from their faith, a great deal of importance was given to educational activities under the joint initiative of the institutions Maârif (the educational system of the age), mulkiye (civil administration) and mesihat (Seyhülislamlik, the chief of religious affairs), and accordingly some certain steps such as opening new schools and charging the well-trained men of religion formed the backbone of this policy. This policy also aimed at hindering the Christianization of Alevi communities in the region by the Christian missionaries. The main data source of the study consists of some documents at Prime Ministry Ottoman Archives containing the correspondence occurred between the capital and the province, of Ordu.

Keywords: Cepni, Alevi, Ordu, Ottoman, Sunnization policy, Kizilbas

*Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, hselcuk@erciyes.edu.tr

Giriş

Safevi hükümdarı Şah İsmail'in Anadolu'daki Türkmenler üzerindeki misyoner faaliyetleri sebebiyle, Osmanlı Devleti'nin Alevi zümreler üzerindeki baskı ve takibatının daha da arttığı bilinmektedir. Çalışmamızın konusunu, Osmanlı Devleti'nin XX. Yüzyılda Doğu Karadeniz bölgesinde yaşayan Alevi Türkmenlerin eğitim aracılığıyla hem Sünnileştirilmesi hem de Hristiyan misyonerler tarafından Hristiyanlaştırılmasının engellenmesi yönündeki politikaları oluşturmaktadır. Kızılbaşlık inancının yayılma göstermesi, taraftarlarının artması da Osmanlı Devleti'ni rahatsız etmiştir. Zira Osmanlı Devleti "Kızılbaşlığı" bağımsız bir inanç sistemi olarak tanımamakta ve Kızılbaşlık inancına mensup topluluğu "sapkın zümre" olarak algılanmaktadır. Bu sapkın zümre, merkezî otoriteye göre Sünni din eğitimi sayesinde Sünnileştirilebilecektir; dolayısıyla Sünni din eğitimi verilmesi yönünde bir politika belirlenmiştir.

1. Ordu Yöresinin Türkleşmesi ve Ordu'da Aleviler

Çepniler, Oğuzların Üç Ok koluna mensup bir Türk boyudur. Oğuz'un oğullarından Gökhan'ın oğlu olarak kabul edilen Çepni'nin, onların atası olduğu ileri sürülmektedir. Ebulgazi, Çepni'nin "cesur" anlamına geldiğini söylemektedir (Ebul'Gazi Bahadır Han: 51). Çepnilerin batıya göçleri Oğuzların ilk Anadolu'ya giriş dönemlerine rastlar (Birdoğan, 1995: 84-85). Ayrıca Çepnilerin büyük çoğunluğunun 1240'daki Babai ayaklanmasına katıldığı bilinmektedir (Ocak, 1980: 123). Melikoff, Hacı Bektaş Velî ve yakın çevresinden Yunus Mükri ile Kadıncık Ana'nın da Oğuzların Üçok kolunun Çepni boyundan olduğunu iddia etmektedir (Melikoff, 2007: 41). 1277 yılında Trabzon Rum tekfuruna karşı denizde parlak bir zafer kazanan "Çepni Türkleri", o zamanlar Karadeniz'in en önemli ticaret limanı olan Sinop'un Rumların eline geçmesine engel olmuşlardır. Bu önemli olaydan sonra Çepniler, Karadeniz fatihleri arasında yer aldılar. Böylece onlar bir yandan Samsun yönünden, öbür yandan da Şebinkarahisar-Bayburt yöresinden Karadeniz kıyılarına yapılan fetihlere katıldılar. XIV. yüzyılda Ordu yöresindeki Bayramlı Beyliği (Hacıemiroğulları Beyliği), çok kuvvetli bir ihtimal ile Çepniler tarafından kurulmuş olmakla birlikte Giresun-Kürtün ve Vakfıkebir arasındaki bölge de onlar tarafından fethedilmiştir (Sümer, 1992: 7, 12, 14; İnan, 2003: 72; Demir, 2002: 824).

Diğer taraftan Köprülü, Sarı Saltuk'la beraber Dobruca'ya geçerek daha sonra Karasioğlu İsa Bey'le Anadolu'ya dönen Türkmenler arasında çoğunluğu Çepnilerin oluşturduğu kanısındadır (Babinger-Köprülü, 1996: 23, 52). Trabzon İmparatorluğunun Fatih eliyle yıkılmasına kadarki sürede Çepniler sürekli doğuya doğru sarkarak bu zayıf Hristiyan topraklarında kendilerine bir yer aramışlardır. Fatih, Rum imparatorluğunu yiktikten sonra oralara yerleştirdiği Müslüman Türk

halkından başka oralarda bu Çepnileri de görmüştür. Bugün Vakfikebir, Görele, Tirebolu, Giresun bölgesindeki Çepniler işte bunların torunlarıdır (Sümer, 1992: 40; Birdoğan, 1995: 84-85).

Hanefi Bostan, 1486-1583 yıllarına ait Tahrir defterlerinde 1515'te görülen 13 nefer dışında Kızılbaş zümresine tesadüf edilmediğini belirttikten sonra “çok sayıda Çepni'nin Giresun, Kürtün ve hatta Ordu'da bulunan cami, tekke ve zaviyelerde çeşitli hizmetlerde bulunmaları ve içlerinde çok sayıda fakihin yer alması, bunların büyük çoğunluğunun “Rafizi” olmadığını ortaya koymaktadır” (Bostan, 2002: 311-312) şeklinde yorum yapmaktadır. Faruk Sümer, “Çepni köyleri arasında Bekir, Ömer adını taşıyan şahıslara sadece XV. de değil XVI. yüzyılda da sık sık rast gelinir. Bu sebeple söz konusu olan Çepniler kesin olarak Sünni olup asla Alevi, Şii veya Kızılbaş adları ile vasıflandırılmazlar.” demektedir (Sümer, 1992: 50). Ancak bu konuda Sümer'in görüşüne temkinli yaklaşmak gerekir. Sadece topluluk bünyesindeki şahıs isimleriyle onların Sünniliği veya Aleviliğine karar vermek zordur. Özellikle Osmanlı Döneminde ve günümüzde kendilerini gizlemek amaçlı Ömer, Osman, Bekir adlarının Aleviler tarafından kullanıldığını bilmekteyiz.¹

Çalışmamızın konusunu oluşturan Kızılbaş zümresinin Sünnileştirilmesiyle ilgili belgelerde, söz konusu topluluğun Çepni olup olmadıklarına dair bilgi bulunmasa da, Ordu yöresi Çepnilerin nüfus olarak yoğunlukta oldukları bir yerleşim birimidir. Bu bölgede yaşayan Alevi-Çepni Türkmenlerinin I. Dünya Savaşı'ndan sonra farklı bölgelere göç ettikleri bilinmektedir. Mesela Düzce'ye bağlı Açma, Hacıyakup, Yunusefendi köyleri Trabzon ve Ordu yöresinde yaşayan Alevi-Çepnilerin 1918 sonrası yerleştiği köyler arasındadır (Bulut ve Çetin 2010: 165-206). Dolayısıyla 1910'lu yıllarda bu bölgede yaşayan Alevi-Çepnilerin bir kısmının I. Dünya Savaşı sonrası farklı bölgelere göç etmek zorunda kaldıkları görülmektedir.

Ordu'nun Osmanlı idari taksimatındaki yerine gelince: Tanzimat'tan sonra Osmanlı idari teşkilatında yapılan bir düzenleme ile eyaletler kaldırıldı ve bunların yerine vilayetler kuruldu. 22 Ocak 1871 (29 Şevval 1287) tarihinde yayınlanan İdâre-i Umûmiye-i Vilâyet Nizâmnamesi ile vilayet yönetiminde yeni bir düzenleme daha yapılmış ve Osmanlı Devleti bu düzenlemeyle idarî bakımdan 27 vilayet ve 123 sancağa bölünmüştü. Yeni düzenlemeye göre, Trabzon merkez, Giresun, Bucak (Ordu), Rize, Tirebolu ve Of Kazaları ile Akçaabat, Yomra, Vakf-ı Sagir, Maçka, Tonya ve Vakf-ı Kebir Nahiyeleri Trabzon Merkez Sancağı'na bağlandı. Giresun Merkez, Akköy ve Kesap Nahiyeleri Giresun Kazası'nı; Bucak Merkez, Ulubey, Habsamana (Gölköy), Aybastı ve Perşembe Nahiyeleri Bucak² (Ordu) Kazası'nı oluşturdu (Okur-Usta, 2009: 39). 1909 ve 1910 yıllarına ait kayıtlarda Trabzon Vilayetine bağlı bir kaza statüsünde bulunan Ordu'nun, Ulubeğ, Bolaman, Habsamana adlı nahiyelerine bağlı köylerde Kızılbaş Türkmenler yaşamakta idi (BOA, DH. MUI. , Dosya No:29/-2, Gömlek No:26, 05/M /1328).

2. Ordu'da Aleviler (Kızılbaşlar) ve Onların Sünnileştirilmesi Politikası

Kızılbaş deyiimi, Şah İsmail'in babası, Şeyh Haydar (ö.1488) zamanında ortaya çıkmıştır. Safevilerin kırmızı bir serpuş giyen taraftarlarını adlandırmada kullanılan ve başlangıçta siyasi bir ad olan bu deyim, ilk Safevilerin dini propagandaları sonucu, temelde On İki İmam inancına bağlı kalmıştır. Bununla birlikte Kızılbaşlık tecelli, tenasüh inançları ve bizzat mazhar-ullah olan Ali'nin tecessümü sayılan Safevi hükümdarına tapış ile birleşerek aşırı Şiiliğin bütün ayırıcı niteliklerini ortaya koyan Türkmen Şiilik biçiminin adı oldu (Melikoff, 2009: 52).

Türkiye'deki Alevi toplulukları ile ilgili olarak tarih boyunca birbirinden farklı, fakat birbiriyle ilintili anlamlar ifade eden Işık tairesi, Kızılbaşlık, Rafizilik ve Bektaşilik kavramları kullanılmıştır. Bu kavramların bir kısmı bizzat Alevi topluluklarının kendileri tarafından, bir kısmı ise değişik mülhazalardan hareketle muhalifleri tarafından kullanılmıştır. Aslında kavramlar tamamen birbirinden farklı olmakla beraber Sünni inancın dışında yer alan bütün topluluklar bir tutularak hepsine birden zaman zaman aynı ifadeler "Bektaşî", "Alevî" veya "Kızılbaş" tabiri kullanılmıştır. Aslında "Bektaşilik" denilince akla gelen tasavvufî öğretiler bir tarikat formu taşımaktadır. Hâlbuki Kızılbaş süreğinin öğretileri ve tasavvufî yapısı başka bir tarihsel sürecin neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Safevi merkezinden koparak Hacı Bektaş Dergâhı'na bağlanan Kızılbaşların dini-sosyal örgütlenmelerinde, inançlarında ve ibadet uygulamalarında ciddi değişiklikler meydana gelmemiştir. İnanç yapısı ve erkânlarını hemen hemen olduğu gibi devam ettiren Kızılbaşlarda "manevi bilgi ve olgunluğun babadan oğula geçtiğini kabul eden Kızılbaş öğretilerine göre mürşitlik makamına erişmek için her şeyden önce soy şartı aranması" sürekli mevcut olmuştur. Kızılbaşlar, Hacı Bektaş'a bağlandıktan sonra da bu özelliklerini aynen muhafaza etmişlerdir (Yıldırım, 2010: 42, 51). Dolayısıyla Bektaşiler ve Kızılbaşlar farklı özelliklere sahip olmalarına rağmen aynı imiş gibi algılanmışlardır. Osmanlı arşiv belgeleri ile vakayinamelerinde Aleviler, "Kızılbaş" ya da "Rafizî" diye adlandırılmakla (Seyman 2006: 11-13: BOA, DH. MÜİ. , Dosya No:29/-2, Gömlek No:26, 05/M /1328.) birlikte zındık "mezhepsiz", Rafizî "ayrılıkçı", Şii ve mülhid "Allahsız" olarak kayıtlara geçtiler. Alevî adı ile anılmaları, merkezî otorite ve Sünnî topluluğun "Kızılbaşlığa" yüklediği din dışı ve ahlak dışı anlamların sonucu olarak çok daha sonralardır (Melikoff, 2007: 53).

Osmanlı Devleti'nin özellikle Kızılbaşlığı resmî bir mezhep veya kendine özgü bir inanç sistemi olarak tanımadığı, belgelerde kayıt edilmektedir. Bu bölgedeki Alevî topluluk için, "Kızılbaş" veya "Rafizî" tabiri kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra Kızılbaşlık "*fazihâ-i cahilâne*" (cahilce çirkinlik, rezillik), "*itikad-ı batıla*" (batıl inanç) ve "*tarik-i gayr-i meşru*" (Kanunca yani şeraitçe yasak olan yol) olarak da nitelendirilmektedir. (BOA, DH. MÜİ. , Dosya No:29/-2, Gömlek No:26, 05/M

/1328; BOA, MF.MKT., Dosya No: 848, Gömlek No: 62, 17 S 1323). Mülkiye Müfettişi Ali Seydi Bey tarafından Dâhiliye Nezâretine gönderilen “Kızılbaşlığın ilgısı” başlığı altında yazıda Kızılbaşlık, “*adât-ı cahile*” (cahil âdetler) olarak vasıflandırılmaktadır. Kızılbaşların “*ayin ve merasimi ahlak ve adâb-ı umûmiye ve İslamiyyeye külliyyen münâfi bulunduğu* (ritüellerinin genel ahlak ve usuller ile İslamiyete tamamen aykırı bulunduğu)” ifade edilerek bu kişilere İslamiyetin doğrusunun öğretilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ordu ve Trabzon yöresine ait 1910’lu yılları kapsayan vesikalarda devletin Sünni mezhebin dışında kalan, batıl inançlı olarak nitelendirilen bu gruplar için Alevi tabiri kullanılmamaktadır (BOA, DH.MUİ., Dosya No:29/-2, Gömlek No:26, 05/M /1328). Sivas bölgesine ait belgede Kızılbaşlar için “*Kızılbaş gürûh-ı mekruhu*” (yaptıkları şeriatça hoş görülmeyen grup, takım) tabiri, (BOA, MF.MKT., Dosya No: 848, Gömlek No: 62, 17 S 1323) Tokat’ın Zile bölgesinde bulunan Aişe Bacı ve onun takipçileri için “*Keçeli*” tabiri kullanılmaktadır. Keçelilerin “Mazdekler gibi bir mezhep icat ettikleri ve aralarında mal ve namus (kadın) ortaklığı gibi çirkinliğin bulunduğu” ifade edilerek Keçelilerin sapkın bir düşünce yapısına sahip oldukları vurgulanmıştır (BOA, MV. 23/46, 1304.Z.2). Diğer taraftan başka bir arşiv belgesinde Sivas bölgesinde yaşayan Kızılbaşların Aişe Bacı ile bağlantılarından bahsedilmektedir. Aişe Bacı’nın Tanrılık iddiasında bulunduğu ileri sürülerek ve Mazdekiler gibi sapkın bir mezhep icat ettiği, Zile bölgesinde yaşayan Keçeli olarak adlandırılan Alevi topluluğunun lideri olduğu ifade edilmiştir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti’nin Zile bölgesindeki Keçeliler ile Sivas bölgesindeki Kızılbaşları aynı düşünce sisteminin bir ürünü olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır (BOA, Y.PRK-ASK Dosya no: 43, Gömlek Sıra No: 104, 1305 R 27). Belgelerde Alevi topluluklar, zaman zaman bölgesel nitelikleri, giyimleri, ritüellerine bağlı olarak farklı isimlerle zikredilmişlerdir. Bütün belgelerde ortak nokta ister Kızılbaş, ister Rafizî, ister Keçeli olarak isimlendirilsin bu toplulukların inançlarının İslam’a aykırı olduğu düşüncesidir. Bu düşünceden hareketle bu tür sapkın inanç sahibi insanların İslami kaidelere uygun inanç sistemi dairesine girmelerini sağlamak devletin temel amacı olmuştur.

Ordu ve çevresinde yaşayan Alevi topluluğu Sünnileştirmek amacıyla özellikle eğitime önem verildiği ve bu bölgelerde ilkokul, ortaokulun yanı sıra medreselerin açılması için çalışmalar yapıldığı anlaşılmaktadır. Zira adı geçen bölgelerde mevcut Mekteb-i İbtidaiyye ve Rüşdiye (ilkokul ve ortaokul) olmasına rağmen bu tür batıl inançların niçin giderilemediği sorgulanmakta ve insanlara doğru yolu öğretmek (Sünniliği öğretmek) amacıyla daha büyük eğitim müessesleri olan medreselerin açılması öngörülmekte, bu kurumlara ulema ve fuzaladan müderris tayin edilmesi önerilmektedir (BOA, DH.MUİ., Dosya No:29/-2, Gömlek No:26, 05/M /1328).

Mülkiye müfettişi Ali Seydi Bey, Dâhiliye Nezaretine (İçişleri Bakanlığına) gönderdiği yazıda bölgedeki durumu şu şekilde ifade etmiştir: Anadolu’nun birçok

bölgesinde cehalet ve görmezlikten gelmeler neticesinde nüfuzu artmış olan “Kızılbaşlık” trajedisi Ordu kazası dâhilinde de hüküm sürmekte olup bu durum büyük bir üzüntüyle görülmüştür. Resmen tanınmış bir mezhep olmamakla beraber ayin ve merasimi (ritüelleri) genel adaba ve İslami kurallara tamamen aykırı olan bir harektir. Bu durum millî eğitim ve Şeyhülislamlik makamının dikkatine sunulmuş ve Kızılbaşların yaşadığı köyler Ulubey nahiyesinde (Ören) ve (Dikenlice³) ve Habsamana nahiyesinde (Ağızlar)⁴, (Tepeköy⁵), (Narı⁶), (Kozören)⁷, (Ak kilise), köyleriyle Bolaman nahiyesinde birkaç köy veya mahalleden ibaret olduğu belirtilmiştir. Bunların yanı sıra Trabzon vilayetine dâhil Bolaman ve Habsamana dışında yine Trabzon vilayetine bağlı Maçka ve Gümüşhane Sancağına mülhak Dorul (Torul) ve Kelkit kazalarıyla Samsun kazasına bağlı Kavak nahiyelerinin çoğu köyünde Kızılbaşların bulunduğu ifade edilmiştir (BOA, DH.MUİ., Dosya No:29/-2, Gömlek No:26, 05/M /1328).

Trabzon Maarif Müdüriyetinin 26 Teşrin-i Sani 1325 (8 Şubat 1910) tarihli yazısında okulların açılması ve halkın batıl inançlarını terk etmesini sağlamak amacıyla yapılan icraları denetlemek için üç tane maarif müfettişinin görevlendirilmesi kararlaştırılmıştır. Bu müfettişler vilayetçe seçilecek, biner kuruş maaşları olacak, sürekli seyyar hâlde bulunup bölgenin her yerini denetleyeceklerdir. Müfettişlerin dinî ve ahlaki açıdan sağlam olmaları gerekmektedir. Sürekli hareket hâlinde bulunan müfettişler bir taraftan öğütler, nasihatler ile halkı batıl itikatlarından doğru yola ve hidayete sevk edecekler, diğer taraftan da bu bölgelerde yapılan eğitimi denetlenecektir. Bunlar yapıldığı takdirde vilayet dâhilinde bu tür zararlı şeyler (Kızılbaşlık inançları) ortadan kalkacaktır (BOA, DH. MUİ., Dosya No:29/-2, Gömlek No:26, 05/M /1328.)

Bu bağlamda eğitim kurumları açılarak buralara dinî eğitim açısından iyi yetiştirilmiş kişiler atanmış, Sünni geleneğe uygun eğitim verilmiştir. Gönderilen din görevlilerinin denetlenmesi amacıyla da seyyar hâlde bulunan müfettişler tayin edilip eğitim işlerinin, yani Sünnileştirme politikasının ne derece uygulandığı ve başarı sağlandığı araştırılmıştır.

Suraiya Faruqi, Osmanlılarda medreselerin coğrafi dağılımı ile Bektaşî tekkelerinin yayılımı karşılaştırıldığında büyük ölçüde paralellik ortaya çıktığını ifade etmektedir. Anadolu'nun kırsal bölgelerinde XVI. yüzyılda az da olsa medreseler kurulmuşsa da, medreselerin ezici çoğunluğu şehirlerde bulunmakta idi. Bektaşî tekkeleri ise şehir dışında ve kırsal alanlarda kurulmuştur. Ona göre Bektaşîlerin tekkelerinin şehir dışına ya da kırsal alana kurma eğilimlerini sadece zirai faaliyetlerde bulunmalarına bağlamak doğru değildir. Tarım faaliyetlerinin yanı sıra onların ulema ve idarenin gözü önünden mümkün olduğunca uzak kalmaları, stratejik bir uygulama olarak kabul edilebilir (Faroqhi 2003: 75-76, 195). Elimizdeki vesikalarda

Ordu, Sivas, Tokat bölgesinde “Kızılbaşlık” hareketlerinin yaygınlaşmasının, artarak bu bölgelerdeki halkın cahil ve bilgisiz oldukları dolayısıyla medrese gibi eğitim kurumlarının bulunmamasına bağlanmaktadır. Zira bu bölgelerde birkaç adet ilkokul ve ortaokul seviyesinde eğitim kurumlarının mevcut bulunduğu fakat bu tür sapkın inançların ortadan kaldırılması için bu eğitim kurumlarının yeterli olmayacağı bu nedenle bu kırsal alanlarda medreselerin açılması gerektiği ifade edilmiştir (BOA, DH. MUİ., Dosya No:29/-2, Gömlek No:26, 05/M /1328; BOA, MV. 23/46, 1304.Z.2). Alevi inançlarının ve bunlara bağlı tekke ve zaviyelerin yoğun bulunduğu kırsal kesimde medreselerin bulunmadığı görülmektedir. Osmanlı Devleti bu noktada “Kızılbaşlığın” yayılmasını önlemek için bu bölgelerin eğitim kurumları ile donatılmasını yegâne çare olarak görmektedir. Yani medreselerin bulunmadığı yerlerde Kızılbaşlık daha yaygın olarak gelişmekte ve yayılmaktadır. Dolayısıyla XVI. yüzyılda görülen medreselerin şehirlerde kurulan medreselere karşılık XX. yüzyılda Sünnileştirme politikası doğrultusunda kırsal alanlarda da “bir bab medrese” olarak nitelendirilen yüksek derecede eğitim veren kurumlar açılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyılın sonlarında ve özellikle II. Abdülhamit Döneminden itibaren eğitime daha çok önem verdiğini görmekteyiz. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nde 1870'ten sonra sıbyan mekteplerinin ıslahı çabalarına hız verilmiştir. Hatta bu amaçla, sıbyan mektepleri dışında “iptidai” denilen ve yeni usulle öğretim yapan (bu okullara bu sebeple «Usul-i Cedide» de denir) okullar açılmaya başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin eğitim politikası neticesinde incelediğimiz Ordu ve çevresinde eğitim durumu, okul ve öğrenci sayısı şu şekilde idi: Ordu'da 1898'de 4 Muallim - 50 öğrenci, 1321'de 4 Muallim - 110 öğrenci; Ordu Bolaman'da 1898'de 2 muallim- 46 öğrenci, 1903'te 2 muallim - 41 öğrenci; Ordu-Habsamana'da 1898'de 2 muallim - 28 öğrenci, 1903'te 2 muallim - 35 öğrenci; Gümüşhane'de 1898'de 4 Muallim - 67 öğrenci , 1903'te 4 Muallim - 65 öğrenci,; Kelkit'de 1898 yok, 1903'te 2 muallim - 31 öğrenci eğitime ve öğretime devam etmektedir (Yolalıcı, 1994 : 435-473).

1898 yılına ait Maârif salnamesinde nahiyede Bolaman Rüşdiyesi adıyla bir rüştiyenin bulunduğu ve bu rüştiyenin 46 öğrencisi olduğundan bahsedilmektedir (Aslan-Toparlak, 2010: 318).

Ordu kazasında salnamelere göre 1894 yılında 120 adet iptidai mektep olduğu bilinmektedir. 1898 yılında da Ordu merkezindeki 7 rüştiyede 494 öğrencinin eğitimine devam ettiği tespit edilmiştir (Aslan-Toparlak, 2010: 324).

İkinci Meşrutiyet'in ilanından 1914 yılına kadar altı yıllık zaman zarfında açılan okullar şunlardır: İstanbul İnas, İstanbul Kız Sanayi, Mersin, İzmir, Ayıntab, Eskişehir, Ergani, Siverek, Karahisar, Ordu, Rize, Giresun, İnebolu, Nevşehir, Süleymaniye, Kerkük, İzmit, Zor (18 tane) (Ergün, 1996: 315).

1903 yılı kayıtlarında, Ordu merkez ve 5 nahiyesinde erkek ve kadın nüfus İslam 93 bin, Rum 14 bin, Ermeni 10 bin ve Protestan 500 olmak üzere toplam 117.500'dür. Bu tarihte, 7'si merkezde olmak üzere, 22 medreseden söz edilmektedir. Bu medreselerde toplam 466 öğrenci öğrenim görmektedir. Medreselerde öğrencilere Sarf, Mantık, Fıkıh, Coğrafya, Kozmoğrafya, Kur'an, Hat ve Tecvit dersleri verilmektedir (Aslan-Toparlak, 2010: 307-324).

1903 yılında Ordu'da 6, Giresun'da 4, Gümüşhane'de 1 medrese bulunmaktadır (Yolalıcı, 1994: 447).

Genel olarak Ordu ve çevresinde eğitim kurumlarına baktığımızda nüfusla bağlantılı olarak yeterince ilkokul, ortaöğretim ve yüksek öğretim kurumlarının var olduğunu görmekteyiz. Tanzimat sonrası başlayan ve II. Meşrutiyet Döneminde devam eden eğitim politikası sayesinde memleketin en ücra köşelerinde bile iptidaiye mektepleri açılmıştı. Özellikle Misyoner okullarının açıldığı Rum ve Ermeni nüfusunun bulunduğu yerlerde eğitim kurumlarına ağırlık verilmiştir. Aynı zamanda Rum ve Ermeni toplumu ile birlikte yaşayan Müslüman Türklerin eğitilmesi için yeni okullar açılmıştı. Aynı bölgelerde "Kızılbaşlık" inancının yayılması üzerine bunu ortadan kaldırmak amacıyla eğitim politikasına yeni bir yön verilmiştir.

Bu bağlamda Ordu yöresi ile ilgili belgelere baktığımızda özellikle eğitim kurumlarına önem verilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Zira bölgelerde "Kızılbaşlık" oldukça ağırlıklı bir biçimde hüküm sürmektedir. Hocaların eğitim verdiği ilkokul ve ortaokula rağmen Kızılbaşlık inancının yayılmaya devam etmesi hükümeti rahatsız etmiştir. Mülkiye Müfettiş Ali Seydi Bey yazdığı raporda bölgenin dini yapısını ve eğitim kurumlarını belirterek hem Maarif hem de meşihat dairesinin görevini yerine getirmesini istemektedir. Bu bölgede elimizdeki belgelerde herhangi bir şahıs tarafından Kızılbaşlar ile ilgili ihbar yapıp yapılmadığı ile alakalı bir veri bulunmamaktadır. Sadece toplanan bilgi Mülkiye Müfettişi tarafından hükümete sunulmuştur. Mülkiye Müfettişinin bu bölgeye gelip Kızılbaşlık konusunda bir araştırma yapmış olması bir ihbarın yapılmış olabileceğini akla getirmektedir. Nitekim bu fikirlerin İslam'a aykırı olduğu öne sürülerek bu bölgede özellikle kırsal alanlarda birkaç köyün arasında okulların açılması, nahiye ve kaza merkezlerinde de medresenin açılarak buralara hocalar tayin edilip halkın "Kızılbaşlık" inancından arındırılması hedeflenmektedir. Kızılbaşlara ait herhangi bir teknenin ismi geçmemekle birlikte yapılan ayinlerin İslam'a aykırı olduğu vurgulanmaktadır ki bu ayinler yapıldığı yerler de belirtilmemiştir (BOA, DH. MÜİ. , Dosya No:29/-2, Gömlek No:26, 05/M /1328). Benzer bir şekilde Tokat bölgesinde de Alevi inancına sahip insanları eğitmek amacıyla okulların açılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Tokat Sancağında Zile kazasında Acısu ve Karşıpınar köyleri sakinlerinden Ayşe Bacı adında bir kadının bir hayli zamandan beri köy ahalisini aldattığı ve doğru

yoldan çıkarttığı beyan edilmiştir. Aişe Bacı'nın köylülerden biat alarak ve kocasının vefatından sonra dünyaya getirmiş olduğu oğlu Hasan'ı Sırrullah olarak tanıtılarak İslam'a aykırı davranışta bulunduğu ve gündün güne artan müritlerinin sayısının 30 bini aştığı ifade edilmektedir. İslamiyete aykırı mezhep icat etmek, taraftarlarını çoğaltmak dinî ve siyasi açıdan önemli bir meseledir. Halkın büyük bir kısmının bu tür bir kadınla ve onların oğullarının aldatmalarına kapılmaları bu bölgelerde yeterli okul olmamasından (yani sadece bir okulun var olmasından ve halkın yeterince eğitilememesinden) buna bağlı olarak halkın cahil kalması, bilgisiz kalmasından kaynaklandığı kayıt edilmiştir. Bu nedenle her köyde okullar açarak buralara iyi dinî eğitim almış hocalar tayin edilmesi, İslam dininin inançları ve ibadetlerini düzgün şekilde öğretilmesi ve bunun yanı sıra adı geçen Kızılbaşların (Keçeliler) kendilerine mahsus bir alameti olan keçe giymeyi yasak ederek gerekenin yapılması gerektiği ifade edilmiştir (BOA, MV. 23/46, 1304.Z.2). Aynı şekilde Sivas ve çevresinde Kızılbaşlık düşüncenin yayılması üzerine Mektaib-i İbtidaiyye'nin ıslah edilmesi ve bu tür okullarının sayısının fazlaştırılması özellikle Kızılbaş köylerinde yeterli miktarda okul açılması ve buralarda hocalar görevlendirilmesi istenmiştir. Kızılbaş köylerine düzenli ilkokullar açılması, mekteplerde öğrencileri talim vermek üzere bu konuda dini konulara muktedir kişilerin hoca olarak tayin edilmesi öngörülmüştür. Bunun yanı sıra bu bölgede yapılan eğitimin yeterli olmayacağı düşünülerek çocukların bir kısmının İstanbul'a gönderilerek orada eğitim görmelerinden başka çare olmayacağı ifade edilmiştir. Özellikle Cizvit, Protestan ve Kızılbaşlık konusunda bilgi sahibi olan kişilerin yetiştirilmesi ve buralarda görevlendirilmesi istenmiştir (BOA, MF.MKT., Dosya No: 848, Gömlek No: 62, 17 S 1323). Yine belgelerdeki kayıtlara göre, özellikle Maçka'nın etrafının Hristiyan Rum köyleri ile çevrili olması sebebiyle, Maçka da bulunan Kızılbaşların söz konusu Hristiyanlarla görüşmeleri onların inançlarını etkilemektedir. Bu nedenle bölgede medrese açılması gerekli görülmektedir. Belgede Vilayete bağlı Maçka ve Gümüşhane sancağına katılan Torul ve Kelkit kazalarıyla Samsun kazasına bağlı Kavak nahiyelerinin birçok köylerinde batıl itikada tabi bazı ahali etraflarındaki telkin ve tesiriyle Rafizilik gündün güne genişlemekte olduğu ve merkez vilayete dâhil Rum köyleriyle çevrili Maçka nahiyesinde İslam köyler Hristiyan âdetleriyle kaynaşarak (alışarak) Hristiyan olma eğilimi gösterdikleri kayıt edilmiştir. Nahiye ve kaza merkezleriyle içine aldığı köylerin uygun mahallerinde yeniden açılan mektepler gibi diğer köylerinde de mektep binalarının tamir edilerek tekrar açılması veya yeniden inşası ve her altı köyün ortasına bir medrese açılması gerektiği ifade edilmektedir. (BOA, DH. MUİ. , Dosya No:29/-2, Gömlek No:26, 05/M /1328). Benzer şekilde Sivas civarındaki bazı İslam ve Bektaşî ahalisinin Protestanlık mezhebine geçmekte oldukları ifade edilmiştir ki Aleviler üzerindeki misyonerlik faaliyetlerinin önüne geçmek için bu tür tedbirlerin alınması zorunlu görülmüştür. 21 Aralık 1887 tarihli belgede "Yıldızeli, Gürün, Hafik Koçgiri kazaları ahaliyelerinden çoğunluğu Kızılbaş ve bir

takımları da İslam oldukları (Sünniler kastedilmektedir) hâlde kışkırtma neticesinde Kızılbaşların mezheplerini değiştirerek Protestan oldukları aynı şekilde İslam (Sünniler) olanlardan dahi mezhep değiştirenlerin olduklarını ve Sivas'a dört saat mesafede bulunan Karacaören köyünün birtakım İslam hanelerinin yenice mezhep değiştirdikleri ve Gürün Kazasının ise yirmi beş kadar köyü ile kasabası ahalişi dahi mezhep değiştirdiği yazılmıştır. Yapılan başka bir incelemede Karabel (Karabil) nahiyesinde bazı köylerde dedelerin bulunduğu ve bunların halkı kışkırttığı ve Karabalçık köyü müdürü Himmet Ağa'nın baş dede olup Aişe Bacının en güvendiği kişi olduğu ifade edilmiştir. Aişe Bacının ise Tokat Sancağının Zile kazası dâhilinden Tanrılık davası iddiasıyla şöhret bulmuş bir kişi olup şimdiye kadar yukarıda ifade edildiği olaydan ve diğer isimleri meçhul köylerden üç dört bin nüfus geçen ahaliyi mezheplerini değiştirmiş ve bu kadının durumu ise bundan iki ay önce hükümet tarafından tahkikat neticesinde sürgün edildiği kayıt edilmiştir. Tokat Sancağının bazı mahallerinin müdür Himmet Ağa'nın teşvikiyle mezhep değiştirmek üzere oldukları söylenmektedir. Zaten Aişe Bacı ile alakalı olarak daha önceden bir ihbar yapılmış ve devlete şikâyet edilmişti. Durumun ne olduğu Vali Paşa'dan sorulduğunda Aişe Bacı'nın Tanrılık davasında bulunduğundan inceleme neticesinde sürgün olarak Dersaadete gönderildiği ifade edildikten sonra Koçgiri, Hafik taraflarında dahi böyle Hristiyan olma olaylarının olduğuna dair duyular alındığı belirtilmiştir. İnceleme neticesinde ise de sekiz sene evvel Protestanlardan küçük kitaplar dağıtıldığı ve buna muvaffak olamayarak geri döndükleri söylenmiştir. Hâlbuki şimdiki hâlde bu duruma karşı yani mezhep değiştirme konusunda tedbir alınması gerekmektedir (tehlike devam etmektedir). Bunun çaresi ise kaza, nahiye ve köylerde birer mektep açılarak eğitim yapılmasıdır. Ayrıca sürekli buralarda konu ile alakalı kaymakam ve müdürlerin takibat yapması gerekmektedir". (BOA, Y.PRK.ASK., Dosya No: 43, Gömlek no: 104, 27 R 1305). Burada dikkatimizi çeken en önemli hususlardan biri de Kızılbaş halkın ötekileştirilerek İslam halktan farklı görülmesidir.

İrene Melikoff, Bektaşilik üzerinde çalışan bazı bilgilerin, tarikat içerisinde Hristiyan öğelerin ehemmiyetini abartmış olduklarını "*Bununla birlikte, umumiyetle sufi tarikatlarda görülen, çevreye uyum sağlayabilirliğin, Bektaşilikte de söz konusu olduğunu belirtmek isterim. Bu sebeptendir ki Bektaşilik, Hristiyan çevreye yerleştiği zaman, bu öğeleri sindirebilmiştir*" demektedir (Melikoff, 2009: 68).

Öyle anlaşılıyor ki Osmanlı Devleti, Hristiyanların Kızılbaşlık üzerinde *adât ve ayinlerinde* Hristiyanlığın tesiri olduğunu düşünerek bu bölgelerde eğitime daha fazla önem vermiş ve gayrimüslimlerin bulunduğu yerlerde okul sayısını artırmıştır. Bu dönemde özellikle misyonerlik faaliyetlerinin artış göstermesi de bu tür kararların alınmasında etkili olmuştur. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi faaliyetlerini artırmış, Trabzon'da Yunanlı propagandası yapmaya başlamıştır. Gerek bu faaliyetler ve gerekse misyoner okullarının faaliyetleri

neticesinde Meşrutiyet'in ilanından sonra Yomra, Maçka, Tonya, Şarlı nahiyelerinde Müslümanların dinden çıkmaya başladıkları görülmüştür. Yapılan incelemede bölgede Ortodoksların her tarafta var oldukları, her köye papaz gönderdikleri, kilise ve manastırlarının faaliyette olduğu, buna karşılık İslamiyeti halka telkin edecek en ilkel bir kurumun bile olmadığı, birçok yerde hoca ve imamların bulunmadığı ifade edilmiştir (Batuk ve Turan, 2005: 316).

Dolayısıyla Osmanlı Devleti hem “Kızılbaşlık” hem de misyonerlik faaliyetlerine karşı eğitim politikasına yön vermiş, bu inançların yayılma bölgelerinde okulların açılmasına önem vermiştir. Böylelikle hem İslama aykırı kabul edilen “Kızılbaşlık” inancı ve âdetleri silinecek hem de misyonerlik hareketlerinin önüne geçilecektir.

Sonuç

Osmanlı Devleti Trabzon Vilayetine bağlı Ordu Kazasının Ulubeğ, Bolaman, Habsamana nahiyelerinin köyleri ve Ordu'nun mülhakatındaki bazı nahiyeler ve kazalarda mevcut olan Kızılbaşlık âdet ve geleneklerinin İslamiyete aykırı olduğunu ve hızla bu bölgelerde yayılmakta olmasından rahatsızlık duyarak “*bu tür sapkın düşüncelerin*” bertaraf edilmesi için eğitime önem verilmesi gerektiği üzerinde durmuş, ilkokul, ortaokul ve hatta üniversite düzeyinde eğitim kurumlarının açılması yönünde kararlar almıştır. Bu okullarda görevlendirilecek kişilerin iyi bir Sünni eğitiminin olmasının yanı sıra Kızılbaşları Sünnileştirebilecek telkin ve propaganda kabiliyetine sahip olması gerektiği vurgulanmıştır. Misyonerlik faaliyetlerinin yoğun olarak devam ettiği bu dönemde Kızılbaşların özellikle Maçka bölgesindeki Hristiyan Rumlarla iyi ilişkiler içinde bulunmaları onların inançları üzerinde olumsuz tesir bıraktığı ifade edilerek bu bölgelere yoğun biçimde din görevlilerinin gönderilmesi istenmiştir. Bu din görevlilerin Protestanlık, Cizvit, Kızılbaşlık hakkında bilgi sahibi kişiler olması gerektiği vurgulanmıştır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti II. Meşrutiyet Döneminde Ordu bölgesinde yaşayan Alevi Türkmenlerin Sünnileştirilmesi yönünde eğitimi bir araç olarak kullanmıştır. Bu politikayı gerçekleştirmek için Maarif (Eğitim), Mülkiye (Sivil idare) ve Meşihat (Şeyhülislamlık) kurumları birlikte hareket etmişlerdir.

Sonnotlar

¹ Tokat ve çevresinde Sıraç Alevileri üzerinde yapılan araştırmada hem günümüzde hem de geçmişte bu tür isimlerin kullanıldığı görülmüştür. Osmanlı son dönemine ve Cumhuriyetin ilk yıllarına ait Zile'nin Acısu ve Bultu köylerinde mezar taşlarında Sıraç Alevilerinin Osman, Ömer, Bekir gibi isimler yer almaktadır. Sahada yapılan mülakatlarda “Büyük şehirlerde işe girmek için kendilerini gizleme amaçlı bu isimlerin verildiği” ifade edilmiştir (Tübitak-Sobag-109K382 Sıraç Alevileri).

² Trabzon Vilayeti Merkez Sancağı'na bağlı olan Ordu kazasının 1869 ve 1870 Tarihli Trabzon Vilayeti Salnamesinde adı Bucak kazası olarak geçmekte olup, 1871 Tarihli Salnamede Ordu kazası olarak kullanılmaya başlanmıştır (Okur ve Usta 2009: 51n).

³ Ordu merkez ilçeye bağlı Civil Administration Units Municipalities Villages, Turkey 2002. www. illeridaresi.gov.tr/ortak_icerik/illeridaresi/mevzuat/Turkiye-Mib.pdf 01.02.2011

⁴ Gürgentepeye bağlı mahalle

⁵ Gürgentepe ilçesine bağlı. Korgan ilçesine bağlı Civil Administration Units Municipalities Villages, Turkey 2002. www.illeridaresi.gov.tr/ortak_icerik/illeridaresi/mevzuat/Turkiye-Mib.pdf01.02.2011

⁶ Günümüzde Işık Tepe olarak zikredilmektedir.

⁷ Gölköy ilçesine bağlı Civil Administration Units Municipalities Villages, Turkey 2002. www. illeridaresi.gov.tr/ortak_icerik/illeridaresi/mevzuat/Turkiye-Mib.pdf01.02.2011

Kaynakça

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BOA, DH.MUİ. , Dosya No:29/-2, Gömlek No:26, 05/M /1328.

BOA, MF.MKT., Dosya No: 848, Gömlek No: 62, 17 S 1323

BOA, MV. 23/46, 1304.Z.2

BOA, Y..PRK.ASK., Dosya No: 43, Gömlek no: 104, 27 R 130

2. Kitap ve Makaleler

ASLAN, M. Abdullah -Melek TOPARLAK (2010): “ XIX. Yüzyılın II. Yarısında Ordu Kazası ile Çevresinde Trabzon Salnamelerine Göre Müslüman ve Gayrimüslimler Açısından Sayılarla Eğitim-Öğretim” , **A.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]** 44 Erzurum, 307-324.

BABINGER Franz – Fuat KÖPRÜLÜ (1996): **Anadolu’da İslamiyet**, İnsan Yayınları, İstanbul.

BATUK, Cengiz -Süleyman TURAN (2005): “Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesinde Misyonerlik Faaliyetleri”, **Dinler Tarihçileri Gözüyle Türkiye’de Misyonerlik**, Türkiye Dinler Tarihi Derneği yayını, Ankara, 313-332.

BİRDOĞAN, Nejat(1995): **Anadolu ve Balkanlar’da Alevi Yerleşmesi, Ocaklar-Dedeler-Soyağaçlar**, Mozaik yayınları, İstanbul.

BOSTAN, Hanefi (2002): **XV.-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat**, T.T.K., yayını, Ankara, 311-312.

BOSTAN, M. Hanefi (2002): “Anadolu’da Çepni İskânı”, **Türkler**, Yeni Türkiye yayınları, Ankara, C.6, 299-311.

BULUT Hali İbrahim -Murat ÇETİN (2010): “Gölkaya Alevilerinin Dinî İnanç Ve Yaşantıları”, **e-makâlât Mezhap Araştırmaları**, III/2 (Güz), 165-206 Civil Administration Units Municipalities Villages, Turkey 2002.

www.illeridaresi.gov.tr/ortak_icerik/illeridaresi/mevzuat/Turkiye-Mib.pdf-01.02.2011

- DEMİR, Necati (2002): “Hacıemiroğulları Beyliği”, **Türkler**, C.6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 824-829.
- EBULGAZİ BAHADIR HAN, Şecere-i Terakime, Haz: Muharrem Ergin, Tercüman 1001 Temel Eser.
- ERGÜN, Mustafa(1996): **II.Meşrutiyet Dönemi Eğitim Hareketleri (1908-1914)**, Ankara <http://www.egitim.aku.edu.tr/mesrutiyet.pdf> 27.01.2011
- FAROQHİ, Suraiya (2003): **Anadolu’da Bektaşilik**, Çev: Nasuh Barun, Simurg Yayınları, İstanbul.
- GÜNŞEN, Ahmet (2009). “Türkiye Türkçesi Ağzlarında “Alevi-Bektaşî” Anlamlı Söz Varlığı Üzerine” **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı: 52, 101-124.
- İNAN, Kenan (2003): “ Trabzon’un Osmanlılar Tarafından Fethi”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** Sayı: 14, 71-84.
- MELİKOFF, İrene (2007): **Kırklar’ın Cemi’nde**, Çev: Turan Alptekin, Demos Yayınları, İstanbul.
- MELİKOFF, İrene (2009): **Uyur İdik Uyandırdılar**, Çev: Turan Alptekin, Demos Yayınları, İstanbul.
- OCAK, Ahmet Yaşar (1980) : **XIII. Yüzyılda Anadolu’da Babailer İsyanı**, Dergah Yayınları, İstanbul.
- OKUR Mehmet -Veysel USTA (2009): “ Karadeniz Bölgesi’nin Demografik Yapısına Dair Bir İnceleme”, **History Studies**, Volume 1/1, 35-70.
- SEYMAN, Adil (2006), **Balkanlar’da Alevi Bektaşilik**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- SÜMER, Faruk (1992): Çepniler - Anadolu’nun Bir Türk Yurdu Haline Gelmesinde Önemli Rol Oynayan Oğuz Boyu, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul.
- YALÇIN, Alemdar -Başak UYSAL(2005): “Karadeniz Çepnileri:2 Eskiköy”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı: 35, 37-42.
- YILDIRIM, Rıza (2010): “Bektaşî Kime Derler: “Bektaşî” Kavramının Kapsamı ve Sınırları Üzerine Bir Tarihsel Analiz Denemesi”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S:55, 23-58.
- YOLALICI, M.Emin (1994): “Maârif Salnamelerine Göre Trabzon Eğitim ve Öğretim Kurumları”, **OTAM**, Sayı: 5, 435-473.

Ek:**1.BOA, Y.PRK-ASK Dosya no: 43, Gömlek Sıra No: 104, 1305 R 27**

(...) tarihli şifreli telgraf-ı acizide bi't-tahkik arz olunacağı bildirilen mevâdd ber vech-i zîr beyân olunur.

Şöyleki nefis-i Sivas dairesi kur'a memurunun bu kerre avdetiyle olunan suâllere aldığı cevabında Yıldızeli, Gürün, Hafik Koçgiri kazaları ahâlilerinden ekserisi Kızılbaş ve bir takımları da İslam buldukları halde tahrikâtla Kızılbaşlar mezheplerini tebdil yani Protestan oldukları gibi İslam olanları dahi bu sûretle tebdil-i mezhebe kıyâm edenlerinin olduklarını ve bunların rü'esâları yani büyük dedeleri Dışlık karyesi müdürü Gökçe Kahya ile karye-i mezkûrede Karib Ağa olduğu ve Sivas'a dört saat mesafede bulunan Karacaören Karyesinin bir takım İslam hâneleri dahi yenice tebdil-i mezheb olmakta bulunduğu ve Gürün Kazasının ise yirmi beş kadar karyesiyle kasabası ahâlisi dahi tebdil olunmakta idüğünü beyân etmiştir. Ve diğer tahkikât-i acizide dahi Karabel(Karabil) nahiyesinden Aydır(?) karyesinde müdür muavini Kara Hüseyin ile nahiyeye-i mezbûreden Kuzkoca(?) karyesinden Mansur Ali ve yine karye-i mezkûreden İmamoğlu Ali Dede oldukları karye-i mezbûrede Mansur Mehmed ve Uzun Ali ve Aluçluseki karyeli Topal ve karındaşı Hasan ile işbu dedelerin halifeleri buldukları ve Karabalçık karyesi müdürü Himmet Ağa da baş dede olub cümle-i nas terğib ve teşvik edenlerin bulunduğu arz olunacak Aişe Bacının merkûm Himmet Ağa birinci mu'temedi olduğu ve merkûm vasıtasıyla bütün nas ızrâr olduğunu ve el-yevm mezbûre için altı yüz aded ganem ve yüz aded sığırda ianeten tecemmu' ittirilerek nezdinde hıfz ve beslemekte idüğü elhaletühazihi yine mezbûre için tebdil-i mezheb edenlerden mezbûreye iane toplanmakta bulunduğu mevsûk olarak tahkik edilmiştir. Ve mezkûr Aişe Bacı ise Tokat Sancağının Zile kazası dâhilinden Tanrılık davası iddiasıyla şöhret bulmuş bir karı olub şimdiye kadar bâlâda arz-ı ta'dâd olunan ve diğer isimleri meçhûl bulunan üç dört bin nüfus mütecaviz ahâliyi tebdil-i mezheb ettirmiş ve bu karının hali ise bundan 2 mah mukaddem hükümet tarafından bi't-tahkik zahire ihraç ettirilmesine mebni Dersaadetten menfiyyen Tokattan gönderilmiş ve elhaletühazihi mezbûrenin Dersaadette bulunduğu mervidir. Ve bu hali ile Tokat Sancağının bazı mahallerinin hatta tebdil-i mezheb kıyam üzerinde oldukları dahi arz olunan müdür Himmet Ağanın teşvikiyle bulunduğu söylenmektedir. Ve zikr olunan hatunun buralarca vukubulduğu ve keyfiyet derecesi Vali Paşadan bir sûret-i hakimane ile suâl olundukda Aişe Bacının Tanrılık davasında bulunduğu tahkikatı bi'l-âhiren menfiyyen Dersaadete gönderildiği Koçgiri, Hafik taraflarında dahi böyle tanassurda bulunanlar mesmû' ve lâ-yetenâhi olduğu tahkikatında ise de bu da sekiz sene evvel Protestanlardan küçük kıtada kitaplar dağıtıldığı ve bunada muvaffak olamayarak avdet ve eylediklerini şimdi bu halin mezdekileri bulunduğu cevap olarak beyan buyurmuşlardır. Halbuki mesmuat-ı azice edilen tahkikata nazaran salifü'l-arz tebdil-i mezheb maddesi tedâbir etmekte bulunduğu istima' edilmek ve mevâd-ı mezkûrun devamı ise bu havalinin umumi yakın vakitlerde sirayet edecekleri bedihidir. Ve bunun çare-i

hasenesi mezkûr kaza ve nevâhî ve kuralara birer mekteb küşâdıyla tedrisde bulundurulmak ve münâsib mücerrebü'l-etvar kaimmakam ve müdürlerin takibatıyla önü alınmaktan başka çare olamayacağı der-hâtır bulunduğu arz-ı beyanıyla beraber keyfiyet-i hal bundan ibaret olduğunun ifâdesiyle bâbında emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. fi 19 Kanun-ı evvel sene 303

2. BOA, DH.MUİ. , Dosya No:29/-2, Gömlek No:26, 05/M /1328.

2.a. BOA, DH.MUİ. , Dosya No:29/-2, Gömlek No:26, 05/M /1328.

Tedrisât-ı İbtidaiyye İdaresi

Aded: 154

Dahiliye Nezâret-i Aliyyesine

Nazır Beğ Efendi Hazretleri

Trabzon Vilayetine Ordu Kazasına tabi Ulubeğ, Habsamana, Bolaman nahiyelerinde Kızılbaşlık adât-ı cahilânesinin beyne'l-ahâlî tevsi' ve intişâr etmekte olduğu Mülkiye Müfettişi Ali Seydi Beğ tarafından takdim edilen tahrir de bildirildiği beyanıyla ifâ-yı muktezâsı hakkında vârid olan fi 21 Teşrin-i evvel sene 325 tarihli ve yüz otuz iki numaralı tezkire-i nezâret-penâhileri üzerine tedâbir-i lâzîminin ittihazı zımında keyfiyetin mahalli Maârif müdiriyetinden istizâh edildiği cevaben işâr edilmiş idi. Maârif müdiriyetinden gelen sûreti melfûf fi 26 Teşrin-i sani sene 325 tarihli cevabnâmede mezkûr nahiyelerin ikisinde kadimen birer Rüşdiye mektebi mevcut olmağla beraber bu sene verilen tahsisat ile de oralarda müceddiden üçer dörder mekteb-i ibtidai küşâd ve muallimleri de tayin edildiği ve halbuki günden güne tevsiü'l-beyan-ı cehâletin bu kadarcık himmetle mahv ve izalesi mümkün olmayacağı beyanıyla yevmen-fe-yevmen tevsi' eden Rafizilik men' ve intişârı için nevâhî ve kaza merkezlerinin lüzûm görülenlerinde birer bâb muntazam medrese küşâdı ile işbu medreselere beşer yüz guruş maaşla ulemâ ve fûzelâdan birer müderris tayini lüzûmu bildirilmiş ve nezâret-i aciziye aid aksâm-ı sâiresi hakkında icâbı derdest-i ifâ bulunmuş ve medâris-i mezkûrenin küşâdıyla müderrislerinin bir an evvel tayini esbâbının istikmâli hususu ayrıca nezâret-i aciziden de Bab-ı Vâlâ-yı meşihâtpenâhiye bildirilmiş olmağla bu bâbda taraf-ı ali-i nezâret-penâhilerinden daire-i mezkûre ile takib-i madde buyrulması bâbında emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Fi 3 Muharrem sene 328 ve fi 2 Kanun-ı sani sene 325 Tedrisât-ı ibtidâiyye Müdürü Maârif-i Umumiye Nazırı namına Meclis-i Maârif Reisi

2.b. BOA, DH.MUİ. , Dosya No:29/-2, Gömlek No:26, 05/M /1328.

Aded: 28

Dâhiliyye Nezâret-i Celilesine

Hülasa: Kızılbaşlığın ilgasına dair mutalaat

Maruz-ı acizanemdir

Anadolu'nun bir çok mahallerine saika-i cehâlet ve iğmaz-ı hükümet ile nüfuz ve istila eylemiş olan "Kızılbaşlık" halesinin Ordu kazası dâhilinde dahi hükm sürmekte olduğu bu kerre kemâl-i teessürle görülmüştür. Ve resmen tanınmış bir mezheb olmamakla beraber ayin ve merasimi ahlâk ve adâb-ı umûmiye ve İslamiyyeye külliyyen münâfi bulunan bu tarik-i gayr-i meşruun tedâbir-i lâzime ittihazıyla tedricen olsun izalesi hükümet-i seniyyeye müteretteb ehemmi- ve zâ'î'nden bulunmuş olmağla meşihat-ı celile ile Maârif nezâretinin celb-i nazar-ı dikkatlerine masrûfi-i himem-i samiyelerini ahâli-i İslamiyye namına istidâ eder ve Kızılbaşların sakin oldukları mahallerin: Ulubey nahiyesinde (Ören) ve (Dikince?) ve Habsamana nahiyesinde (Ağzlar), (Tepeköy), (Narı), (Kozören), (Ak kilise) köyleriyle Bolaman nahiyesinde diğer birkaç köy veya mahalleden ibaret olduğunun arızına ibtidâr eylerim. Ol bâbda emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindi.

Ordudan: 28 Ramazan sene 1327 ve 30 Eylül sene 325

Mülkiye Müfettişi Ali Seydi Beğ

2.c. BOA, DH.MUİ. , Dosya No:29/-2, Gömlek No:26, 05/M /1328.

Dahiliyye Nezareti Muhaberât-ı Umûmiye Dairesi

Taraf-ı Ali-i Hazret-i Meşihatpenahiye

Evrak numarası: 154

Tarih-i tesvidi: fi 4 Kanun-ı sani sene 325

Trabzon vilayetinin Ordu kazasına tabi Ulbeğ, Habsamana ve Bolaman nahiyelerinde Kızılbaşlık adât-ı câhilânesinin beyne'l-ahâli günden güne tevsi' ve intişâr etmekte olduğu Mülkiye müfettişi Ali Seydi Beğ tarafından verilen takrirden bildirilmesine ve bu kabil adât ve itikadât-ı batılının menşe'-i münferidi cehâletten başka bir şey olmadığı ma'lûm bulunmasına binaen bunun men'-i tevsi ve intişârı zımında tevessülât-ı lâzimeye müsarâat edilmesi Maârif nezâret-i celilesine yazılarak bu kerre alınan cevabda mezkûr nahiyelerin ikisinde mevcûde ilaveten üçer dörder mekteb-i ibtidaiyye açılarak muallimleri de tayin edilmiş ise de gittikçe tevsi' eden cehâletin böyle cüz'i bir himmetle mahv ve izâlesi mümkün olamayacağından oralarda hüküm-fermâ olan Rafiziliğin men'-i intişârı için nevâhî ve kaza merkezlerinin lüzûm görülenlerinde birer muntazam medrese küşâdıyla bunlara ulemâ ve füzelâdan beşer yüz guruş maaşla birer müderris tayini lüzûmu lede'l-istizâh Trabzon Maârif müdürüyetinden

bildirilmesiyle Nezârete aid vezâifin ifâsına gayret edilmekle beraber mezkûr medreselerin bir an evvel küşâdı hususunun taraf-ı ali-i meşihat-penâhilerine yazıldığı izbâr kılınmış keyfiyet haiz-i ehemmiyet görülmüş olmağla iktizasının müsaraten ifâsı menût-ı müsaide-i âliye-i meşihât-penâhileri ol bâbda

.....

2.d. BOA, DH.MUİ. , Dosya No:29/-2, Gömlek No:26, 05/M /1328.

Taraf-ı Ali-i Hazret-i Meşihât-penâhiye ve Maârif Nezâret-i celilesine

Tarih: 21 Teşrin-i Evvel sene 325

Anadolunun bazı mahallinde olduğu gibi Trabzon Vilayetinin Ordu kazâsına mülhâk olub Habsamana ve Bolaman nahiyelerine merbût kurada dahi ahlâk ve adâb-ı İslamiyyeye külliyen mugayir ve derece-i kubh ve şenâati akûl-ı selime ashâbı nezdinde bedihi ve zahir olan Kızılbâşlık faziha-i cahilânesinin beyne'l-ahâli tevsi' ve intişâr etmekte olduğu mae't-teessüf tahkik kılındığı beyânıyla bunun mahv ve izalesini temin idecek tedâbirin ittihazı lüzümü oralarda icrâ-yı tahkikât idüb ahiren Dersaadete avdet etmiş olan Mülkiye müfettişi Ali Seydi Beğ Efendi tarafından verilen takrirden beyân olunmuş ve şu girive dalâlete sülûk eden cümle-i nasın tarik-i hak ve hidayete ircaı ehemm ve elzem olub bu da o kabil itikadât-ı batılanın mahv ve izâlesiyle akaid-i sahiha-yı İslamiyenin neşr ve telkini ve Maârifin tamimi ile efkâr-ı halkın tenviri gibi esbâba tevessül ile mümkün olabileceğine binaen Maârif nezâret-i celilesine de tebligât-ı lâzime icra edilmiş olmağla daire-i celile-i meşihât-penâhice ifâ-yı muktezâsı menût-ı himem-i âliye semuhidir ol bâbda.

2.e. BOA, DH.MUİ. , Dosya No:29/-2, Gömlek No:26, 05/M /1328.

Trabzon Maârif Müdüriyetinin 26 Teşrin-i sani sene 325 tarihli ve yüz yetmiş bir numaralı tahrirat sûretidir

Tedrisât-ı ibtidaiyye müdiri ifâdesiyle şeref-vârid olan fi 4 Teşrin-i sani sene 325 tarihli ve yüz beş numaralı emr-i sami-i cenâb-ı nezaret-penâhilerinin ariza-i cevabiyyesidir. Kızılbâşlık adât-ı câhilânesinin beyne'l-ahâli tevsi' ve intişâr etmekte olduğu Mülkiye müfettişi Ali Seydi Beğ Efendi tarafından Dahiliye Nezaret-i Celilesine takdim olunan takrir de beyan ve ifâde kılınan Ordu kazâsına mülhak Ulubey, Habsamana ve Bolaman nahiyelerinin havi olduğu nüfusu mübeyyen tanzim olunan pusula leffen takdim-i huzûr-ı samileri kılınmıştır. Bolaman ve Habsamana da kadimen mevcut birer rüşdiyeden başka mekâtib-i ibtidaiyye tahsisâtı olarak sene-i maliye bûdcesine idhâl buyrulan muhassasâtın nüfusu nisbetinde mezkûr nahiyelere isabet eden üçer dörder mekteb-i ibtidaiyye küşâd ve yüz ellişer gurus maaşla birer muallim tayin kılınmış ise de işbu mektebler ile beraber gün be gün tevsi' eyleyen cehaletin mahv ve izalesi kabil değildir. İşbu nahiyelerde olduğu gibi tahkikât-ı çakerâneme

nazaran nefsi vilayete merbut Maçka ve Gümüşhâne Sancağına mülhak Dorul(Torul) ve Kelkit kazalarıyla Samsun kazasına merbût Kavak nahiyelerinin ekser kurasında sakin bir takım itikadat-ı batıluya tabi bazı ahâlinin hemcivarlarına vukubulan telkinât ve tesirâtıyla rafizilik günden güne tevsî' etmekte olduğu gibi salifü'z-zikr merkez vilayete mülhak ve Rum karyeleriyle muhat Maçka nahiyesindeki kura-yı İslamiyye adât-ı Hristiyanıyye ile ülfet ide ide tenassura meyyal görünmektedirler. Ber vech-i ma'rûz nevâhi ve kaza merkezleriyle havi olduğu kuranın münasib mahallerinde bu kerre müceddiden küşâd olunan mektebler misüllü diğer kurasında dahi küşâdı ve mektebe elverişli olmayan mekteb binalarının ta'mir veya müceddiden inşası ve her altı karyenin vasatında birer bâb muntazam medrese küşâdıyla işbu medreselerde beşer yüz guruş maaşla ulemâ ve fuzelâdan birer müderris tayin edilmek sûretiyle kaza ve nevâhi-i mezkûreye bizzat azimet olunarak muktezâ-yı teşkilâtın derhal icrâsı lüzümü kat'i tahtındadır. Teşkilât-i maruzânın mevki-i icrâya vaz'ını müteakib erbâb-ı fazl-ı kemâlden gayret-i diniye ve ahlâk-ı metiniyye ile muttasif sekene-i vilayetten üç maârif müfettişi vilayetçe intihâb ve bunlar biner guruş maaşla tâvzif ve tayin edilerek daima seyyar halde bulunmalıdırlar. Bu zatlar vilayetin tasvibiyle münasib görülecek noktalardan ve hususıyla sekene-i tarik-i dalâline salik bulunan cihetlerden devre başlayarak mevaiz ve nasayih ile bir taraftan tashih-i itikadât-ı batıla ahâliyi tarik-i sedad ve hidayete sevk ve idhâel ve bir taraftan da maârifin kadr ve kıymetini vücûb ve lüzûmunu ezhân-ı ahâlîde takdir ve tahkime ve mevcûd mekâtib, medâris teftiş ile tedrisâtın ber hal-i mükemmele isaline sarf ve hâsıl ve gayret eylemelidirler. Bu sûretle iş bu üç zatın nüfuz-ı manevîyyesine hükümet-i mahalliyyenin müzahârât-ı ciddiyesi inzimam ederse birkaç sene zarfında dâhil-i vilayette halat-ı maruzadan hiçbir eser kalmayacağı cümle-i mutelaât-ı çakerenâmden bulunmuş olmağla icrâ-yı icabı vâbeste-i mesai-i celile-i cenâb-ı fehimâneleridir. Ol bâbda

Fi 26 Zilkade sene 327 ve fi 26 Teşrin-i sani 325

Trabzon Maârif Müdürü Mehmed Ferid

3. BOA, MV. 23/46, 1304.Z.2

Sivas Vilâyet-i Celilesi'ne

Tokat sancağında Zile kazasında vâki' Karşıpınar karyesi sâkinelerinden Ayşe Bacı nâmında bir kadın hayli müddetden beri ahâlî-i kurâyı iğfâl ve idlâl ile kendülerinden ahz-ı bi'at etdirerek ve zevcinin vefâtından sonra husûle getirmiş olduğu oğlu Hasan'ı Sırrullah tanıttırarak mugâyir-i şerî'at ve islâmiyet envâ-ı dalâlet ve fesâdâta mübâderet ve günden güne avane ve müridesini teksîr ederek otuz bini tecâvüz etdirmiş ve ara sıra elli altmış atlu ile oğlu merkûm Sırrullahı çıkararak türlü desâyis ve iğfâl ile ahâliyi soydukdan başka şu aralık bazı mürideleriyle damâdını zir-i iğfâlâtındaki köylere gönderip yakında mehdilik sırrı zuhûr edeceğinden biraz daha yârân ve ihvânın teksîr edilmesini tavsiye ve i'lân eylediğine ve hâneleri taharrî olunursa birçok silah dahi bulunacağına dair Zileli İbrahim Tefvik ve Mehmed

Arif mühür ve imzalarıyla vârid olan ihbârname üzerine zâbitaca cereyân eden tahkikâtı hâvî evrâk (...) mu'âmele-i siyâsiyeyi îcâb eder hâlâtdan olduğuna binâen meclis-i idâreye havâle ve i'tâ olunmakla bi't-tedkik kırât ve mütâla'â edildi tahkikât-ı vâkı'adan müstebân olduğu üzere mezbûrenin Ali ve Hüseyin ve Hasan Sırrullah nâmında üç oğlu ve İbrahim nâmında bir de damâdı olup bunlardan Hüseyin ile damâdı İbrahim mezkûr Karşıpınar karyesine beş sâ'at mesâfesi olan Acısu karyesinde ikâmet eylediklerinden berâ-yı taharriyât ve tahkikât ol tarafa gitmiş olan tabur ağası Mehmed Bey ma'rifetiyle merkûmânın hâneleri bi't-taharrî şüphe olunacak sûretde esliha zuhûr etmeyip eğerçi mezbûre ağa-yı mûmâ-ileyhe hastalığını dermiyân ederek evvel-emirde hânesinin taharrisine muvâfakat etmemiş ise de muahharan beledî tabibi ile me'mûrlar gönderilip mu'ayenesi ve hânesinin taharriyâtı icrâ etdirildikde mezbûrenin gelemeyecek derecede hasta olmadığı tabib tarafından ve esliha bulunmadığı dahi zabtiye me'mûru cânibinden bâ-rapor beyân olunması üzerine mezbûre oğlu Sırrullah ile berâber götürülmüş ve inde'l-istintâk cümlesi esâs keyfiyeti inkâr ile Keçelileri dahi bilemediğini ifâde etmişdir haber verilen esliha hânelerinde zuhûr etmediği gibi mehdilik sırrına dâir olan ihbâr hakkında dahi bir gûna emâre ve serrişte alınamamış ise de sarrac ta'bir olunan Keçeliler mezbûrenin avanât ve mensûbâtından olduğu cümlece ma'lûm ve musaddak olmasıyla beraber mezkûr sarrâc takımı mukaddemâ cüz'iyât kabilinden iken yakın vakitte tekessür ederek ihbâr olunduğu vechile otuz bini eylediği ve bunların atık Mezdekiler misillü bir mezheb ihtirâ' ile beyinlerinde iştirâk-ı ırz ve emvâl fazîhası cârî bulunduğu ve mezbûrenin ne türlü ta'limât verirse keçesi altına girmeyenlerin kılınçdan geçecek lafzıyla oğullarını lüzûmu kadar atlularla taht-ı iğfâlâtına aldığı köylere göndererek iğfâl ve celb-i emvâl ile gönden güne yârânı terakkî ettirmekte olduğu anlaşımış ve bu misillü mugâyır-ı şerî'at ve islâmiyet mezheb ihtirâ' ile yârân ve avanâtının teksiri husûsu islâmiyet ve hükümetçe şâyân-ı ehemmiyet mevâddan olduğuna binâen o kadar ahâlinin bu makûle bir kadınla çoban gibi olan oğullarının iğfâlâtına kapılmaları mücerred mekteb ve ma'ârifisizlikden neş'et edip ba'demâ sâye-i ma'ârif-vâye-i hazret-i pâdişâhîde her karyeye mektebler küşâdıyla sûret-i mahsûsada hâceler ta'yîn ve i'zâm edilerek akâ'id-i islâmiyenin ta'limiyle i'tikâdları tashih etdirilmek ve fırka-i merkûmenin kendilerine mahsûs bir alâmet olmak için başlarına giydikleri keçeler men' edilmek üzere mezbûre ile merkûmân haklarında icâb eden mu'âmele-i siyâsiyenin icrâ edilmesi re'y-i âliye menût olmakla ve merkûmândan Ali ve Hüseyin taht-ı kefâletde ve mezbûre Ayşe Bacı ile küçük oğlu Hasan Sırrullah ve damâdı İbrahim dahi zabtiye nezâreti altında bulunmakla icrâ-yı icâbı zîmnında evrâk-ı tahkikiyenin leffen takdîmine ibtidâr kılındı ol bâbda emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Fi 23 Şevvâl sene [1]304 ve 4 Temmuz sene [1]303, [16 Temmuz 1887]

Bende Mutasarrıf-ı Tokat Abdülatif, ed-dâ'î nâib, Bende Muhasebeci, ed-dâ'î Müftü, Müdür-i Tahrîrât, A'zâ, A'zâ, A'zâ, A'zâ

Kayacıklı Hacı Hafız, İbrahim Tevfik, Cingözoğlu Derviş Efendi, Mehmed Arif, Yusuf Hoca Mahdûmu Hamdi Efendi, Emir Kocazâde Bekir Efendi

4. BOA, MF.MKT., Dosya No: 848, Gömlek No:62, 17 S 1323

Halkı ızlâl ve akaid-i İslamiyeyi ızlâl eden Kızılbaş güruh-ı mekrûhuyla diğerlerinin izalesi (...) vukubulan tebligât-ı samiye-i sadâretpenâhiye cevaben mekâtib-i ibtidâiyenin ıslâh ve teksiriyle bu meyanda Kızılbaş köylerinde dahi mekâtib-i kaffeye tesisi ve bu mekteplerde bi-hakkın fazl ve muktedir muallimler istihdamı ve rekaik-i ahkâm-ı şer'iyyeye vakıf erbâb-ı ilm ve irfân yetiştirilmesi ve efsâd-ı akâidede Kızılbaşlara müterâkif ve belki bazı hususatta daha faik Cizvit ve Protestanların (...) ve mazarratları için onların tesisat-ı tedrisiyyelerine mukabil o intizam ve mükemmeliyetde müessesat-ı mühime vücudagetirilmesi gibi bazı mutalaatı havi Sivas vilayetinden takdim ve bâ-tezkire samiye tevdi' olunan tahrirât sûreti leffen irsâl edildiğinden bahisle bu gibi ebatla karşı akaid-i diniyye ve esasiyenin te'min ve tahkimi esbâbının istikmalıyla tahrirât-ı mezkûre mündericâta göre mütâlaa olunması Dâhiliyye nezâret-i celilesinin işbu tezkiresinde izbâr kılınmış ve melfûf tahrirât sûreti lede't-tetkik varidât-ı vakfiyye cidden bir kaide-i salime ve tanzîmiyye rabtıyla mekâtib-i ibtidaiyye-i İslamiyenin teksir ve ıslâhı ve bu meyanda Kızılbaş Köylerinde dahi muntazam İbtidailer te'sisi ve bu mekteplerde hem bihakkın ta'lim-i etfâle ve hem de takrir-i ahkâm-ı şer'iyyeye muktedir muallimler istihdâmı ve bir takım etfâlin Dersaadet mekteplerine celb ve kabulünden başka müessir çare olamayacağı anlaşılması ve vilayet-i mezkûre nevâhileri merkezlerinde mekâtib-i ibtidâiyeye te'sisi için icâb eyleye vilayât-ı şâhânenen olmağla bâ-irade-i seniyye hazret-i hilafet-penâhi nevâhi merkezlerinde ve muallimleri maaşâtı nezâret-i celile-i âsafânelerinden muhassis bir hayli mekâtib te'sis olunmuş ise de köylerde yeniden açılacak mektepler için nezâret-i celileleri bûdcesi fazla tahsisat itasına gayr-i müsaid bulunduğu cihetle pek müşevveş bir halde olduğu ve ötekine berikine meâkil olmakdan maada devletçe bir faidesi görülmediği mahallinden bildirilen umûr-ı evkâfın ıslâhıyla varidâtın cihet-i Maârif hasrından tahsil edilecek meblağ bildirildikten sonra ona nazaran müessesâtı- tedrisiyye tertibâtı icrâ ve mahalle tatbik eylemek asan olub ma'lum sami-i hazret-i nezâret-penâhileri buyrulduğu üzere te'sis ve küşâd veya tanzim ve ıslâh edilecek mekâtibin derece-i mükemmeliyeti tahsis edilecek nakde nazaran tayin kılınmak tabii olduğundan evveleminde mahalli ve evkâf-ı hümâyûn nezâret-i celilesiyle bi'l-muhabere cihet-i maârif varidât-ı vakfiyyeden tefrik olunabilecek mikdarın tayin ve takdirinden sonra o akçe nisbetinde ve ihtiyacât-ı mahalliye ile münasib müessesât-ı maârif levayih ve tertibâtını tanzim kılınmak üzere keyfiyetin nezâret-i âsafilerine işârı hususunun dahiliye Nezâret-i celilesine cevaben izbârı icab ederse de ol bâbda emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Fi 9 Mart sene 321